

STUPNJEVI ORGANSKOG U PLESSNERA

Marinović, Marija

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:573216>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

SVEUČILIŠTE U SPLITU

FILOZOFSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

STUPNJEVI ORGANSKOG U PLESSNERA

MARIJA MARINOVIĆ

Split, 2022.

ODSJEK ZA FILOZOFIJU
PREDDIPLOMSKI DVOPREDMETNI SVEUČILIŠNI STUDIJ
FILOZOFIJSKA ANTROPOLOGIJA

STUPNJEVI ORGANSKOG U PLESSNERA

Studentica: Marija Marinović

Mentor: izv. prof. dr. sc. Tonći Kokić

Komentor: dr. sc. Marko Jakić

Split, rujan 2022.

SADRŽAJ

UVOD	1
1. HELMUTH PLESSNER: <i>STUPNJEVI ORGANSKOGA I ČOVJEK</i>	2
2. ORGANIZACIJA, ORGANI I ORGANIZAM	3
3.. POZICIONALNOST	3
4. BILJKA	4
5. ŽIVOTINJA	5
5.1. Zatvorena forma životinje	5
5.2. Inteligencija životinje	7
6. ČOVJEK	8
6.1. Ekscentrična pozicionalnost čovjeka	8
6.2. Tri sfere čovjekova svijeta	10
ZAKLJUČAK	13
SAŽETAK	14
SUMMARY	15
LITERATURA	16

UVOD

U ovom radu se iznosi stupnjevita razdioba organskog svijeta kako ju je osmislio jedan od utemeljitelja Filozofske antropologije kao zasebnog filozofskog pravca, njemački filozof Helmuth Plessner 1928. godine u djelu *Stupnjevi organskoga i čovjek*. Iste godine objavljeno je i djelo Maxa Schelera, također jednog od utemeljitelja filozofske antropologije, *Položaj čovjeka u kozmosu*. U prvom poglavlju ovog rada ponuđen je prikaz Plessnerova djela u kontekstu vremena u kojem je objavljeno uz kritičke komentare autora koji su ga proučavali. U drugom poglavlju su kratko definirani temeljni pojmovi Plessnerove razdiobe stupnjeva organskog, a u trećem pojam pozicionalnosti koji označava specifičnu povezanost s okolišem. U četvrtom i petom poglavlju izlažu se organizacijske forme biljaka i životinja, a u šestom poglavlju posebna, organizacijska forma čovjeka. Šesto poglavlje unutar dvaju podpoglavljja razlaže specifičnost čovjekove organizacijske forme navodeći njezinu ekscentričnu pozicionalnost kao ključno obilježje koje se pojavljuje samo u čovjeka. U čovjeka kao najvišeg stupnja organskog razvoja zadržan je tjelesni organizacijski oblik, ali je razvojem svijesti stekao sposobnost samopromatranja, sagledavanja sebe kao tjelesnog i duševnog bića. Zato se čovjekova pozicionalnost naziva ekscentričnom. Čovjekov svijet dijeli se na tri sfere: vanjski svijet ispunjen stvarima ili prirodom, unutarnji svijet ili bitak koji on može promatrati izvana, i susvijet koji za čovjeka realno postoji jer on shvaća da je društveno biće u odnosu sa drugim bićima iste vrste.

1. HELMUTH PLESSNER: *STUPNJEVI ORGANSKOGA I ČOVJEK*

Njemački filozof Helmuth Plessner rođen je 1892. godine u Wiesbadenu. Bio je profesor na sveučilištima u Göttingenu i Kölnu. Najznačajnija njegova djela su: *Jedinstvo osjetila* (1923.) u kojem se bavi filozofskom biologijom, *Stupnjevi organskoga i čovjek* (1928.), *Sudbina njemačkoga duha na kraju njegove građanske epohe* (1935.), *Smijeh i plač* (1941.), *Conditio humana* (1964) i *Filozofska antropologija* (1970.) (Plessner, Helmuth. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021). Studirao je zoologiju kod Bütschlija i Driescha te filozofiju kod Windelbalda i Husserla (Burger, 2004: 326). Plessnera se najčešće promatra kao autora koji spada u skupinu konzervativnih njemačkih intelektualaca, zajedno s Maxom Schelerom i Arnoldom Gehlenom koji su znatno utjecali na filozofiju u prvoj polovici dvadesetog stoljeća. Plessner stupa na intelektualnu scenu 1920-ih godina te zastupa umjerene i antiradikalne političke stavove. Budući da je bio Židov, bio je primoran pobjeći iz tadašnje Njemačke koja je bila nacistički nastrojena. 1961. godine predavao je filozofsku antropologiju u Göttingenu (Catalani, 1691).

U drugoj polovici 19. stoljeća nastaje naime značajna prekretnica u filozofiji, od idealističke prema filozofiji života, koja je početkom 20. stoljeća sve više postajala mjerodavnim pravcem razmišljanja u kontinentalnoj Europi (Džinić, 2016: 396).

Plessner je u svom filozofskom nauku pokušao pomiriti dva oprečna filozofska stajališta, empirizam i idealizam, jer je čovjek i tjelesna i misleća stvar. Odlučio je preoblikovati kategoriju duha u kategoriju života. Neki od utemeljitelja filozofske antropologije u užem smislu su Paul Alsberg, Max Scheler, Arnold Gehlen, Adolf Portmann i Helmuth Plessner. Iako su svi navedeni autori individualno i na originalan način proučavali čovjeka, zajedničko im je da se referiraju na otkrića u biologiji te promatraju čovjeka i živi svijet s biološkog aspekta (Džinić, 2016: 396-397). Napetost između filozofije i prirodnih znanosti ponukala je Plessnera na pisanje djela *Stupnjevi organskoga i čovjek*, kao i novosti u filozofiji (psihoanaliza, filozofija života, povijest duha) te Schelerov rad (Burger, 1993: 94).

Djelo *Stupnjevi organskoga i čovjek*, na kojem se temelji ovaj rad, antropološka je studija koju možemo okarakterizirati kao spekulativnu filozofsku biologiju. Djelo pruža novi pogled u nauci o čovjeku:

Svojim pokušajem elaboracije o biti ili prirodi čovjeka Plessner se je, između ostaloga, predstavio i kao jedan od značajnijih teoretičara kulture i kulturne antropologije (Džinić, 2016: 407).

2. ORGANIZACIJA, ORGANI I ORGANIZAM

Plessner (2004:179) definira organizaciju kao *samoposredovanje jedinstva živog tijela putem njegovih dijelova*. Organizacija je tako bitno svojstvo živog tijela. Jedinstvo se tu shvaća kao cjelina, to jest kao cjelokupni organizam, jedinstvo svih organa. Dijelovi organizma su, dakle, organi, koje Plessner naziva sredstvima za život. Organ shvaća dvostruko, kao od cjeline razlučivi dio tijela i kao u cjelinu uključen dio, reprezentira cjelinu i dio je cjeline (Plessner, 2004: 179-184).

3. POZICIONALNOST

Prije same razrade Plessnerova razlikovanja triju stupnjeva organskog, prvo treba pojasniti jedan od temeljnih pojmova Plessnerove filozofije koji je ujedno i kriterij za to razlikovanje. Taj pojam je pozicionalnost. Pozicionalnost označava pozicijski karakter živih tijela, to jest njihovu specifičnu povezanost s okolinom. Sve stvari i sva bića nalaze se u nekom prostoru, a žive stvari imaju odnos s okolinom i odnos sa sobom. Forma anorganskih tijela se shvaća kao vanjska površina supstancije, a forma organskih tijela kao nevidljiva koža koja obuhvaća biće. Živo biće je tjelesna stvar koja ima dvostruki aspekt, ima supstancijalnu jezgru i ogrtač (granicu tijela) koji nosi svojstva. Neživo tijelo, za razliku od živog, jest dokle seže (Plessner, 2004: 129-134).

Pozicionalnost se u takvom okviru sastoji u tome da tjelesnu stvar koja je živo biće - za razliku od neživoga - karakterizira dvostruki aspekt suprotnosti pravaca, možda bi dobro bilo reći intencija, prema unutra (tj. prema supstancijalnoj jezgri) i prema van (tj. izvan »obloga« koje nose svojstva). Ti su smjerovi uzajamno nesvodivi, a njihova dvostrukost jest svojstvo živoga (Burger, 1993: 95).

„U svojoj životnosti se dakle organsko tijelo razlikuje od anorganskog svojim pozicionalnim karakterom ili svojom pozicionalnošću“ (Plessner, 2004: 134). Svaki stupanj organskog ima svoju specifičnu organizacijsku formu i način života/bitka. U sljedećim poglavljima ćemo pojasniti pozicionalnost biljke, životinje, a potom i čovjeka. Max Scheler (1987: 50-52) također razlikuje bivstvene stupnjeve koji se poklapaju sa Plessnerovom razdiobom. Dijeli ih na anorganske tvorevine (koje nemaju unutrašnjeg bitka, samobitka ni središta), biljke (koje imaju unutrašnji bitak, središte i medij te je za njih karakterističan čuvstveni poriv), životinje (koje imaju osjet i svijest te centralno povratno-izvještajno mjesto o stanjima organizma) i čovjeka kao predstavnika najvišeg bivstvenog stupnja (ima svijest, samosvijest i sposobnost opredmećivanja).

4. BILJKA

Biljka ima otvorenu organizacijsku formu i predstavlja prvi stupanj organskog svijeta. Zatvorena je kao fizičko tijelo, ali otvorena kao organizam. Kod biljke nije potrebno stvaranje posebnih centara jer svako njeno oblikovanje potječe od površina prema vani, dok je kod životinja proces obratan (Plessner, 2004: 205-206). „Otvorena je ona forma koja organizam u svim njegovim životnim očitovanjima neposredno uključuje u njegovu okolinu i čini ga nesamostalnim odsječkom njemu primjerenog životnog kruga“ (Plessner, 2004: 206). Za biljku je karakteristična nedovršenost koja je vidljiva u embrionalnim zonama. Njena nezatvorenost joj omogućava beskonačni rast i diferenciranje vlastitog tijela. Biljka je ugrađena u okolni medij i tako je ovisna o njemu. Otvoreno razmnožavanje i izmjena tvari najbolji su dokaz za tu tvrdnju pošto se to razmnožavanje odvija prenošenjem peludi pomoću raznih insekata i vjetra. Također, biljka se sama ne kreće. Djelomično kretanje biljke uz fiksirano mjesto nikad ne polazi od same biljke, nego je ona po prirodi podvrgnuta zakonima rasta. Centralno posredovani pokreti – osjet i radnja, proturječe biti otvorene forme. Biljka nema odvojene funkcionalne centre, već je ona sve odjednom. Još jedna specifičnost koja pripada samo biljci je sintetiziranje organskih tvari iz anorganskih tijela. Autor odbacuje tezu o reflektivnosti biljke i podržava stav da se svi njeni pokreti odvijaju automatski i posredstvom okoline. Dakle, biljci nedostaje zatvorena životnost, nema svijesti (Plessner, 2004: 208-211).

Biljka posjeduje najniži stupanj psihičkog kojeg Scheler (1987: 15) naziva *čuvstvenim porivom*. Karakteriziraju je sporst životnih procesa, kretanje rasta, usmjerenost na medij i neimanje osjetilnih organa. *Čuvstveni poriv* biljke usmjeren je na urastanje u medij prema svijetlu i zemlji (prema gore i prema dolje). Biljka nema svijesti jer svijest nastaje tek u refleksiji osjeta. *Čuvstveni poriv* postoji i u čovjeku jer čovjek kao najviši stupanj organskog svijeta obuhvaća sve bivstvene stupnjeve postojanja. Čovjekovo relativno biljno stanje ostvaruje se tijekom spavanja (Scheler, 1987: 15-18).

Od onoga što u životinja nazivamo nagonkim životom, u biljci je samo opći poriv za rastom i razmnožavanjem, uklopljen u čuvstveni poriv. Da život bitno nije volja za moć, nego da je poriv ka razmnožavanju i smrti praporiv sveg života, dokazuje najjasnije biljka (Scheler, 1987: 17).

Dakle, forma biljke smatra se otvorenom zato što se njeno kretanje svodi na rast i razvoj prema van, u okolinu. Ona je tako sama dio okoline jer se na neki način stapa s njom te njen život ovisi o toj okolini. Autori djela na koja se referiram tvrde da biljka uopće nema svijesti ni inteligencije što smatram hrabrom i suviše samopouzdanom izjavom jer podrazumijeva to da potpuno shvaćaju život biljke što je, po mom mišljenju, zbog ograničenosti ljudske spoznaje, nemoguće. Ljudsko shvaćanje biljke je zapravo površno jer je ona suviše kvalitativno različito biće od čovjeka. Spomenuta stajališta su zastarjela pošto je u novije vrijeme ustanovljeno¹ da je biljka, između ostalog, svjesna sebe i svoje okoline te da reagira na osjećaj opasnosti zbog prošlog iskustva, što implicira da ima neku vrstu pamćenja.

5. ŽIVOTINJA

5.1. Zatvorena forma životinje

Životinja, za razliku od biljke, ima zatvorenu organizacijsku formu koja se očituje u izdvojenosti bića iz okoline. Karakterizira je samostalnost i neposredno uključivanje u medij. Uvjet zatvorene forme je centralni organ i senzomotorički funkcijski krug. Dakle, životinja ima određenu kontrolu nad vlastitom granicom zbog svojih senzomotoričkih sposobnosti (Plessner,

¹ To pokazuju istraživanja/eksperimenti talijanskog neurobiologa Stefana Mancusa koji smatra da su sva živa bića svjesna sebe. 2005. godine osnovao je Međunarodni laboratorij za neurobiologiju biljaka i počeo s intenzivnim istraživanjem života biljaka. Slična stajališta zastupaju i autori djela *Tajni život biljaka* (1973.).

2004: 212-215). „Zatvorena je ona forma koja organizam u svim njegovim životnim očitovanjima posredno uključuje u njegovu okolinu i koja ga čini samostalnim odsječkom njemu primjerenog životnog kruga“ (Plessner, 2004: 212).

Plessner (2004: 214) tvrdi da je životinja u posrednom kontaktu s okolinom zato što je pomoću organa u tom kontaktu sa stvarima medija. Taj odnos organizma i medija opisuje kao dvojak: pasivno primajući (medij utječe na organizam) i aktivno oblikujući (organizam utječe na medij).

Životinja je samostalna u odnosu na životno okružje u kojem se nalazi. Plessner to naziva *otvorenost pozicijskog polja*. Životinja je u stanju stalne pokrenutosti i nespokoja što proizlazi iz maksimalne zatvorenosti forme. Osim navedenih karakteristika, zakon zatvorene forme uvjetuje i izdvojenost organa od vanjskog svijeta i njihovo diferenciranje na određene funkcije u organizmu, što nije slučaj kod biljke. Životinje ne stvaraju same sebi hranu (bjelančevine, ugljikohidrate i masti) iz anorganskih spojeva kao biljke, nego se hrane drugim organskim tijelima, pa i na taj način zatvorena forma predstavlja viši egzistencijalni život (Plessner, 2004: 217-219).

Pozicionalnost zatvorene forme životinje obilježavaju centralnost i frontalnost. To da je životinjska pozicionalnost centrična znači da životinja ima poseban odnos sa vlastitim središtem te je sposobna za prilagodbu okružju/okolini, ali ipak nije sposobna samu sebe doživiti kao to središte. Frontalnost označava postavljenost životinje prema okolini, to jest, spremnost na djelovanje. Kod životinje Plessner vidi dva aspekta: *tjelesnost* (bitak tijela) i *uprostorenu usebnost u tijelu* (bitak u tijelu). Ta uprostorena usebnost/sredina jest jezgra životinje (sebstvo), subjekt imanja te se poklapa sa objektom imanja, tijelom. Dakle, dva navedena aspekta, *tjelesnost* i *uprostorena usebnost u tijelu* jesu isto temeljno stanje (Plessner, 2004: 221-224). „Subjekt imanja, premda se od njega može razlikovati prema stanju stvari, ipak se poklapa s objektom imanja, tijelom“ (Plessner, 2004: 222). Granica je sve ono što je životinji dano, a to su medij (*vanjsko polje*) i vlastiti tjelesni život. Imanje samog bitka životinji je skriveno jer nije potpuno refleksivna. Još jedno obilježje pozicionalnosti zatvorene forme životinje jest spontanost. Spontanost također proizlazi iz centralnosti i odnosi se na reakcije koje se spontano događaju nakon što biće zamjeti nešto nasuprot sebi (Plessner, 2004: 223).

Postoje dvije mogućnosti da se organizacijski uredi pozicija frontalnosti: decentralizacija (i tako isključenje svijesti) i centralizacija (i tako razvijanje svijesti). Kod decentralistički

organiziranih životinja sfera zamjećivanja i sfera djelovanja se ne poklapaju te takve životinje imaju jako malu sposobnost učenja i asocijacija (Plessner 2004: 227-230). Kod centralistički organiziranih životinja dolazi do usklađenosti podražaja i reakcije posredstvom subjekta. Najviši stupanj životinjske biti ogleđa se u totalnoj reprezentaciji vlastitog tijela, a takvu osobitost može se pripisati samo životinjama s centralističkom organizacijom. Dakle, životinja ima vlast nad tijelom i okruženjem te mogućnost svjesnog bitka (zamjećuje svoje živo tijelo nasuprot vanjskoj sferi). Ipak, ona ne može opredmetiti samu sebe (kao što to može čovjek), pa ni granicu koju zauzima, već sferu životinjskog zamjećivanja čine znakovi na koje ona reagira. Okruženje je tako, za životinju, polje signala i akcije jer se princip zatvorene forme proteže na motoriku tijela i senzomotoričke funkcije (Plessner, 2004: 232-234). Kod centralistički organiziranih životinja dolazi do diferenciranja i lokalizacije funkcija pa su tako životinji jasno raščlanjeni polje zamjećivanja i polje djelovanja. Mozak je, za životinju, zajedničko polje svih prostornih mjerenja te njegova prostorna svojstva služe za pravilnu prostornu reprezentaciju vanjskog polja i to na način da se centralni organ neutralizira tijekom promjene položaja stvaranjem osjetila za ravnotežu i prostor. Organizam i vanjsko polje međusobno su neovisni i u ravnoteži (Plessner, 2004: 237-239).

5.2. Inteligencija životinje

Mnogi su autori pokušali razumjeti životinjsku inteligenciju i zamjedbene moći. Neki su je pokušali svesti samo na instinkt, ali Plessner (2004: 242) tvrdi da životinjski instinkti ne zamjenjuju svijest, već je na izvjestan način formiraju. Na temelju rezultata više pokusa i istraživanja zoopsihologa, Plessner zaključuje da je sama predmetnost stvari nedostupna životinjskoj svijesti. Pripisuje joj sposobnost uvida u stanje polja², ali ne i sposobnost uvida u istinsko stanje stvari. Životinja, zapravo, značenje i smisao stvari nalazi samo u odnosu na sebe i svoje akcije. Sukladno tome, životinju karakterizira ovisnost o nagonima, vezanost za konkretnu situaciju i laka mogućnost dezorijentacije (Plessner, 2004: 242-250).

Životinja ima *instinkt* - drugi duševni bivstveni oblik koji slijedi nakon *čuvstvenog poriva*. *Instinkt* je moć držanja i reakcija na osobitu strukturu, on je prirodan, naslijeđen i unaprijed

² Stanja polja – strukturni odnosi između postojećih elemenata u okruženju.

određen. Osjetilni podražaj izaziva reakciju instinkta, ali ne diktira kakav će točno biti. Pamćenje i osjetilni život uronjeni su u instinkt (Scheler, 1987: 21-28). „U odnosu na čuvstveni poriv instinkt je već, doduše, usmjeren na vrsti primjene, često povratne, ali ipak specifične sastavne dijelove okoline. On predstavlja postepeno specijaliziranje čuvstvenog poriva i njegovih kvaliteta“ (Scheler, 1987: 29). Životinje imaju sposobnost zahvaćanja oblika i osjetilnu apstrakcijsku moć (kao zahvaćanje sličnosti), a sposobnost apstrahiranja i tvorbe pojmova ne (Plessner, 2004: 252). Životinja ima sposobnost pamćenja i korigiranja svojih reakcija (stjecanjem iskustava), a biljka nema. Reakcije se korigiraju tako da se ista reakcija odvija brže i spretnije nakon više ponavljanja (ranije reakcije utječu na buduće). Plessner tu pojavu naziva *asocijativnom sposobnošću* (Plessner, 2004: 254-255). Scheler (1987: 29-31) također smatra da životinje (sve životinje u nekoj mjeri) imaju sposobnost *asocijativnog pamćenja* – treći psihički oblik. *Asocijativno pamćenje* odnosi se na vježbu, princip učenja pomoću uspjeha i pogreške, stjecanje navika i na samodresuru. Očituje se sve lakšim odvijanjem sličnog načina držanja. Kod nekih organizama se s većim brojem pokušaja obavljanja neke radnje javlja uvid u smisao te radnje. Oponašanje i kopiranje su kod životinja specijalizacije nagona za ponavljanjem. Kod čovjeka se u starosti tok predodžbi sve više približava tom asocijativnom modelu pamćenja jer čovjek u tom životnom stadiju najčešće postaje *rob navike*. Iako životinja ima tu sposobnost asocijativnog pamćenja (*mneme*), moć za svjesno sjećanje na prošlost posjeduje samo čovjek (Scheler, 1987: 29-37).

6. ČOVJEK

6.1. Ekscentrična pozicionalnost čovjeka

Plessner se u poglavlju *Sfera čovjeka* ponovno referira na životinjsku svijest u svrhu isticanja najvažnije razlike u pozicionalnosti životinje i čovjeka.

Ograničenost životinjske organizacije leži u tomu što je individuumu skriven njegov vlastiti bitak, zato što on ne stoji u odnosu spram pozicionalne sredine, dok se dani mu medij i vlastiti tjelesni život odnose na tu pozicionalnu sredinu, na apsolutno Ovdje-Sada (Plessner, 2004: 263).

Dakle, životinji je uskraćena puna reflektivnost, to jest, životinja nije u mogućnosti doživljavati samu sebe kao vlastiti centar svoga položaja. Takva puna reflektivnost rezervirana je za čovjeka koji ima najviši stupanj svijesti u organskom svijetu. Čovjek se nalazi u centru svoje

egzistencije i svjestan je te centralnosti. Uvjet za potpunu reflektivnost koju ima čovjek je taj da centar pozicionalnosti bude na distanci spram samoga sebe (Plessner, 2004: 264-265). „Premda se i na ovom stupnju živo biće rastvara u onom Ovdje-Sada, premda živi iz sredine, ono je ipak postalo svjesno centralnosti svoje egzistencije“ (Plessner, 2004: 265). Čovjek je zbog svoje visoko razvijene svijesti sposoban promatrati samog sebe u cjelosti, kao da promatra neki drugi objekt, s neke udaljenosti. Tako shvaća da ima tijelo, ali da je unutar tog tijela njegova suština (duša) pošto mu je tijelo, kao skup organa koji čine cjelinu tijela, samo sredstvo za život u materijalnom svijetu. Čovjek se uzdiže iznad vlastitog jedinstva tijela (tjelesnosti, materijalnosti) i duše (unutarnosti, spiritualnosti) zato što oboje istovremeno promatra kao odvojene i ujedinjene sastavnice sebe. Čovjek vrši čin samorefleksije, ocjenjuje i komentira samoga sebe.

Četvrti bivstveni oblik koji Scheler (1987: 37-38) navodi jest praktička inteligencija koja pripada samo čovjeku i odnosi se na produktivno mišljenje, sposobnost i čin izbora. Smisao praktične inteligencije je djelovanje kojim organizam postiže ili premašuje svoj nagoni cilj. Kod bića s praktičnom inteligencijom (kod čovjeka) dolazi do uvida u neko stanje stvari na osnovu sklopa odnosa čiji su temelji dani dijelom u iskustvu, a dijelom se anticipatorno dopunjuju u predodžbi. Praktična inteligencija omogućava iznenadno djelovanje bez probnih pokušaja (Scheler, 1987: 38-39).

Čovjek je, dakle, stavljen u sredinu svoje egzistencije, doživljava ju i zbog toga je ujedno i iznad nje, udaljava se od nje i otvara se svijetu. Takvu pozicionalnost Plessner naziva ekscentričnom: „Ekscentričnost je za čovjeka karakteristična forma njegove frontalne postavljenosti prema okruženju“ (Plessner, 2004: 266). Čovjek kao živa stvar više nije samo u *Ovdje-Sada*, nego je iza njega, to jest, iza samog sebe. On živi i doživljava te doživljava svoje doživljaje. Ipak, kao *Ja* ostaje vezan u *Ovdje-Sada*. Ovakva formulacija na prvi pogled izgleda komplicirana i proturječna, ali zapravo predstavlja pojašnjenje dvostruke aspektivnosti čovjekove egzistencije koja se dijeli na tjelesni život (vezanost za *Ovdje-Sada*) i unutarnji život (duševnost) (Plessner, 2004: 266). „Dakle, riječ je o nekom udvajanju postavljenosti u ljudskom bitku. Njega karakterizira stavljenost u postavljenost, a to je ekscentrična pozicionalnost“ (Burger, 2004: 335). Čovjek ovdje, kao i kod Aristotela, dobija posebno mjesto u svijetu zbog svog uma. Plessner ga, upravo zbog te umnosti, može opisati kao ekscentrično pozicioniranog. Ta umnost čovjeka, koja podrazumijeva sve dosada navedene oblike inteligencije, daje mu mogućnost da bude svjestan svoje svijesti.

Plessner (2004: 267) ide korak dalje pa navodi da je osoba individuum koji je pozicionalno trostruko karakteriziran. Čovjek je: 1. fizičko (živo) tijelo, 2. u tom tijelu (duša) i 3. izvan tog tijela (gledište s kojeg polaze 1. i 2.). Bitak izvan sebe je ono što životinju čini čovjekom, ali ta ekscentričnost ne omogućava novu formu organizacije, pa čovjek tjelesno ostaje životinja. Centralistička forma organizacije čovjeku daje temelj za njegovu ekscentričnost (Plessner, 2004: 267). Scheler (1987: 52) pojam osobe definira kao središte uzdignuto iznad suprotnosti organizma i okoline. Čovjek se kao osoba (duhovna jednika) odmiče od samoga sebe, ali je i dalje centraliziran u tijelu za koje se mora brinuti jer njegov opstanak ovisi o tom tijelu.

Na temelju svoje ekscentrične pozicije čovjek je živo biće koje mora stvarati, uređivati i utjelovljivati, takoreći, umjetne granice – pri čemu se misli na odjeću, simbole, običaje – jer ostaje privezan za tijelo, odnosno za svoju poziciju. Dakle, iako je postavljen u odmak od svoje pozicije, čovjek je ne može napustiti i za preživljavanje treba nacrt, ideju koju onda mora utjeloviti (Džinić, 2016: 401).

Iako je Helmuth Plessner na poseban način upotrijebio pojmove pozicionalnosti i ekscentrične pozicionalnosti, Ivo Džinić (2016: 405) ističe da nije bio prvi autor koji je izraz ekscentričnost iskoristio u filozofskom smislu, već da je to učinio njemački filozof Josef König u djelu *Pojam intuicije*. Plessnerova formulacija pojma ekscentričnosti kao specifičnog načina ljudske egzistencije jest inovacija u znanosti o čovjeku te predstavlja razradu ranije filozofske postavke da je čovjek distanciran od vlastitog opstanka. Pomoću pojmova pozicionalnosti i ekscentrične pozicionalnosti, Plessner je prikazao kompleksnost ljudskog života. Prema mišljenju Hotimira Burgera, najbolja strana dotičnih pojmova je njihova formalnost, apriornost i transcendentalnost (Burger, 2004: 326).

6.2. Tri sfere čovjekova svijeta

Čovjekov svijet dijeli se na tri sfere. To su vanjski svijet, unutarnji svijet i susvijet. Čovjek je zbog svoje ekscentričnosti u mogućnosti prikazati sam sebi svijet kao trostruko dimenzioniran.

Vanjski svijet, kojeg Plessner još naziva i *kontinuumom praznine*, označava okružje (okolinu) ispunjeno stvarima. Naglašava da na ovom stupnju nema okružja u isključivom smislu, pošto je čovjek samome sebi, po svojoj ekscentričnosti, prikazan kao tjelesna stvar u okolini (Plessner, 2004: 267-268).

Ovdje je bitno spomenuti fenomenološko tumačenje tijela koje se shvaća kao živo (*Leib*) i kao fizičko (*Körper*) tijelo³ koje autor vezuje za čovjekovu ekscentričnost. Tijelo se tu dvostruko shvaća kao stvar koja zauzima neki prostor u univerzumu i s druge strane, kao organizam podvrgnut stanjima koja doživljava. Tijelo je s aspekta fizičnosti tijelo koliko i neka, naprimjer, keramička vaza (neživo tijelo) koja zauzima neki prostor, a živo tijelo je ono što ima sposobnost osjećanja. Zbog svoje ekscentričnosti čovjek je sposoban za uvid u takvu svoju tjelesnu narav.

Ekscentričnost strukture živog bića odgovara ekscentričnost položaja ili neukidivi dvostruki aspekt njegove egzistencije kao fizičkog tijela i kao živog tijela, kao stvari među stvarima na bilo kojim mjestima kontinuuma prostora i vremena i kao apsolutna sredina koncentrično zatvorenog sustava u prostoru i vremenu apsolutnih smjerova (Plessner, 2004: 268).

Živo tijelo i fizičko tijelo su samo dva vida/viđenja istog tijela. Fizičko tijelo može biti promatrano kao objekt kojemu se pridodaju atributi, a kao živo/živoće označava subjekt koji percipira okolinu, prima podražaje iz nje i primjereno reagira na njih. Fizičko tijelo je percipirano kao nešto što tek ima potencijal za život. Burger komentira Plessnerovo (2004: 268) razgraničenje fizičkog tijela i živog tijela konstatacijom da se ta dva aspekta čovjekove tjelesnosti ne poklapaju, bez obzira što su materijalno isti. To razlikovanje prikazuje na primjeru smijeha i plača (fenomeni o kojima je Plessner pisao u djelu *Smijeh i plač*): „...u smijehu i plaču mi smo na neki način svladani od našeg tijela, a ne gospodarimo njime koordinirajući svoje pokrete, geste itd“ (Burger, 1993: 99). Kad se čovjek iskreno smije jer mu je nešto smiješno ili mu izaziva radost, on to ne čini naprezanjem snaga, već je smijeh, naprotiv, njegova prirodna nevoljna reakcija koju može pokušati spriječiti u situaciji kada nije primjerena. Tada čovjek ne vlada potpuno sobom. Dolazi do toga da reakcija čovjekove životnosti obuzima tijelo i pokreti se događaju spontano.

Živo tijelo i fizičko tijelo su posredovani u *Ja* koje se ne može objektivirati, to jest, u točki ekscentričnosti koja predstavlja vlastitu nutarnjost (samobitak). To *Ja* je supstancijalna jezgra čovjeka, nalazi se iza osjetilnosti/tjelesnosti i istinski je nositelj svojstava (Plessner, 2004: 269). „U distanci spram samoga sebe živo biće je sebi dano kao unutarnji svijet“ (Plessner, 2004: 269). Čovjek svoju unutarnjost, svoj unutarnji svijet shvaća kao vlastitu suštinu iz koje proizlaze sva njegova određenja i koja ga zapravo čini živim tijelom i osobom. Unutarnji svijet Plessner (2004:

³ Konceptualna distinkcija koju su razvili Husserl, Scheler i Plessner. Husserlova formulacija je najpoznatija. Kasnije tu distinkciju u svoj filozofski sustav inkorporira Merleau-Ponty.

270) opisuje kao realnost koju treba iskusiti i primjetiti, te tvrdi da u tom unutarnjem svijetu čovjeka postoji skala bitka: 1. *biti po mojoj volji* i 2. *biti nešto*. Čovjek, dakle, jest (bivstvuje) i jest onakav kako se samoodredi (bivstvuje na određen način).

„Otkriće da sam ja u samopostavljanju ono što daje materijal i formu unutarnjoj sferi te da je ovo samopostavljanje još meni samome dano, omogućuje otkriće fizičke realnosti i istodobno njezino preoblikovanje“ (Plessner, 2004: 270). Čovjek u aktu refleksije promatra vlastite unutarnje procese i tako se stvara duševna zbilja koja ima mogućnost promjene. Predmeti samopromišljanja su sadržaji svijesti koje nazivamo psihički fenomeni. Ono što nazivamo psihičkim odnosi se na voljne misaone i osjećajne doživljaje (Plessner, 2004: 270-271). Čovjek uviđa da posjeduje unutarnji bitak koji pripada samo njemu kao realnost koju konstantno doživljava i koja je samo njegovom umu dostupna za stalno promatranje. Osim što je svjestan postojanja te realnosti, ima moć za njeno preoblikovanje. Isto vrijedi i za fizičku realnost koju čovjek istovremeno zahvaća u svom umu.

Čovjek uviđa da nije sam, oko njega su stvari i ljudi koji također osjećaju/doživljavaju. S tim uviđanjem dolazi do ideje o susvijetu, to jest, do ideje postojanja zbiljnosti drugih *Ja* (drugih ljudi koji su također osobe). Realnost susvijeta je čovjeku zajamčena zbog njegove ekscentričnosti, a omogućuje mu zahvaćanje sebe u svom položaju, kao dio tog susvijeta (Plessner, 2004: 273-275). „Susvijet je forma vlastite pozicije koju čovjek zahvaća kao sferu drugih ljudi“ (Plessner, 2004: 274). Uz pojam susvijeta Plessner (2004: 275) veže duhovnost osobe koja počiva u *Mi-formi* vlastitoga *Ja*. Susvijet tako označava *Čisto Mi* ili *Duh*, a *Duh* je sfera koja ljude čini osobama te zbog nje postoji mogućnost objektivacije sebe i vanjskog svijeta (Plessner, 2004: 276-277). Čovjek je socijalno biće stvoreno za suživot s drugim osobama s kojima se poistovjećuje te zbog toga percipira sebe kao dio velike zajednice koja uključuje sve ljude. Duh/Mi-sfera omogućava čovjeku da zatomi svoju subjektivnost i da sebe shvati kao dio svijeta.

„Susvijet je apsolutna punktualnost u kojoj sve što ima čovječje lice ostaje izvorno povezano, iako se vitalna podloga razlaže na pojedinačna bića“ (Plessner, 2004: 276). Pošto se životinji njeno okruženje ne prikazuje predmetno i nema uvida u pravo stanje stvari, tako joj je i njeno suodnošenje skriveno. Životinja je sa pripadnicima iste vrste objektivno u suodnošenju. Bez obzira na tu skrivenost suodnošenja, Plessner smatra da ono stvarno postoji i to ne samo na stupnju životinja i čovjeka, nego kod svega živoga u svijetu (Plessner, 2004: 278-279).

ZAKLJUČAK

Sve što je živo ima neki odnos sa sobom i sa okolinom u kojoj se nalazi. Te specifične odnose prikazali smo kod biljke, koja predstavlja najniži stupanj organskog, zatim kod životinje, koja predstavlja drugi stupanj jer, za razliku od biljke, ima određenu vrstu inteligencije i stvaran, aktivan odnos sa vlastitom okolinom, te konačno kod čovjeka koji ima svijest i samosvijest, a za posljedicu je smatran najvišim stupnjem organskog svijeta. Djelo *Stupnjevi organskoga i čovjek* opisuje čovjeka na poseban način, kao onoga kojemu je prikazan vlastiti bitak, kako u tjelesnosti tako i u duševnosti, što mu je omogućeno zbog njegove ekscentričnosti. Čovjek je na taj način okarakteriziran kao biće koje na Zemlji predstavlja vrhunac intelektualnih moći. Helmuth Plessner je sa svojom formulacijom pojmova vezanom za stupnjevitu razdiobu živih bića dao značajan doprinos u filozofskoj antropologiji, posebno u poglavlju o čovjeku u kojem je opširno razradio temu ljudske svijesti.

SAŽETAK

1928. godine objavljena je antropološka studija Helmutha Plessnera *Stupnjevi organskoga i čovjek* u kojem čovjek zbog svoje ekscentrične pozicionalnosti dobija titulu najvišeg stupnja organskog svijeta. Pozicionalnost je termin koji se odnosi na specifičnu povezanost živih tijela s okolinom. Temelj razlikovanja organskih i anorganskih tijela leži upravo u toj pozicionalnosti. Biljka je prvi stupanj organskog života i ima otvorenu formu, usmjerena je na svoju okolinu. Nema svijesti ni sposobnost voljnog djelovanja, nego se njen život svodi na kretnje rasta i razmnožavanja koje ovise o njenoj okolini. Životinja je drugi stupanj organskog i ima zatvorenu, centralističku organizacijsku formu. Ima dva aspekta, tjelesnost i bitak u toj tjelesnosti. Ima specijalizirane instinkte i sposobnost asocijativnog pamćenja, ali nema svijesti o samoj sebi, to jest, nije potpuno reflektivna. Potpuna reflektivnost rezervirana je za čovjeka. Čovjek je treći, najviši stupanj organskog i ima ekscentričnu pozicionalnost. On je s tjelesnog aspekta i dalje centrično organiziran kao i životinja, ali pošto ima svijest i promatra sebe kao tjelesno i duševno biće, njegovu poziciju zovemo ekscentričnom (nadilazi vlastitu centralnost). Čovjek ima sposobnost opredmećivanja sebe i stvari oko sebe, što nije slučaj kod biljke i životinje. On, kao najviše biće od navedenih, posjeduje sve vrste inteligencije koje su do sada opisane. Čovjekov svijet dijeli se na tri sfere. Prva sfera je vanjski svijet, to jest, okolina ispunjena stvarima koju najjednostavnije možemo nazvati prirodom. Druga sfera je unutarnji svijet – čovjekov unutrašnji bitak, duševnost koju je on sposoban promatrati sa distance. Treća sfera je susvijet koji za čovjeka realno postoji jer on shvaća da je društveno biće u odnosu sa drugim bićima iste vrste. Ta bića su također osobe i imaju iste osnovne sposobnosti i karakteristike kao on. Čovjek je svjestan tog postojanja drugih *Ja*.

Ključne riječi: pozicionalnost, živa tijela, biljka, životinja, čovjek, reflektivnost, svijest, ekscentrična pozicionalnost, vanjski svijet, duševnost, susvijet

SUMMARY

In the year 1928, Helmuth Plessner published an anthropological study *Levels of Organic Life and the Human* in which the human is given the title of the highest level of the organic world due to his eccentric positionality. Positionality is a term that refers to the specific connection of living bodies with the environment. The basis of the distinction between organic and inorganic bodies lies precisely in this positionality. The plant is the first level of organic life and has an open form, oriented towards its environment. It has no consciousness or the ability to act voluntarily, but its life is reduced to movements of growth and reproduction that depend on its environment. The animal is the second level of organic and has a closed, centralistic organizational form. It has two aspects, physicality and being in that physicality. It has specialized instincts and the ability of associative memory, but it has no awareness of itself, it is not fully reflexive. Full reflexivity is reserved for humans. A human being is the third, highest level of organic and has an eccentric positionality. From the physical aspect, the human being is still centrally organized like an animal, but since it has consciousness and observes itself as a physical and mental being, we call that position eccentric (it goes beyond its centrality). Man can objectify himself and the things in the environment, which is not the case with plants and animals. As the highest being of the above, humans possess all types of intelligence that have been described so far. The human world is divided into three spheres. The first sphere is the external world, the environment filled with things we can most simply call nature. The second sphere is the inner world - man's inner being, his spirituality, which he can observe from a distance. The third sphere is the universe that realistically exists for man because he understands that he is a social being in relation to other beings of the same kind. These beings are also persons and have the same basic abilities and characteristics as him. Man is aware of the existence of other-selves.

Keywords: positionality, living bodies, plant, animal, man, reflexivity, consciousness, eccentric positionality, external world, spirituality, universe

LITERATURA

- Burger, Hotimir (1993.): *Filozofska antropologija*. Zagreb: Naprijed
- Burger, Hotimir (2004.): *Probijanje života u ekscentričnu pozicionalnost. Filozofska antropologija Helmutha Plessnera. (Pogovor u: Stupnjevi organskoga i čovjek)*. Zagreb: Naklada Breza
- Catalani, Felipe (1961.): *A Chapter of the Philosophical Antropology in Germany: Helmuth Plessner*. (preuzeto s <https://reviews.ophen.org/2020/01/16/helmuth-plessner-philosophische-antropologie/> (pristupljeno 4.9.2022.))
- Džinić, Ivo (2016.): *Ekscentrična pozicionalnost u filozofskoj antropologiji Helmutha Plessera*. Časopis Nova prisutnost.
- Plessner, Helmuth (2004.): *Stupnjevi organskoga i čovjek. Uvod u filozofsku antropologiju*. Zagreb: Naklada Breza (s njemačkoga preveo Božo Dujmović)
- Scheler, Max (1987.): *Položaj čovjeka u kosmosu*. Sarajevo: Veselin Masleša (s njemačkoga preveo Vladimir Filipović)
- Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža (2021.): *Plessner, Helmuth*. (preuzeto s <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=48708> (pristupljeno 2. 9. 2022.))

Obrazac A.Č.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja **Marija Marinović**, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišne prvostupnice **Filozofije i Hrvatskog jezika i književnosti**, izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, rujan 2022.

Potpis

OBRAZAC I.P.

IZJAVA O POHRANI ZAVRŠNOG / DIPLOMSKOG RADA U DIGITALNI
REPOZITORIJ FILOZOFSKOG FAKULTETA U SPLITU

STUDENT/ICA	MARIJA MARINČIĆ
NASLOV RADA	STUPNJEVI ORGANSKOG U PLESSNERA
VRSTA RADA	ZAVRŠNI RAD
ZNANSTVENO PODRUČJE	HUMANISTIČKE ZNANOSTI
ZNANSTVENO POLJE	FILOZOFIJA
MENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	DR. SC. TONČI KOKIĆ
KOMENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	DR. SC. MARKO JAKIĆ
ČLANOVI POVJERENSTVA (ime, prezime, zvanje)	1. 2. 3.

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/ica predanog završnog diplomskog rada (zaokružiti odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude (zaokružiti odgovarajuće):

- a.) u otvorenom pristupu
- b.) rad dostupan studentima i djelatnicima Filozofskog fakulteta u Splitu
- c.) rad dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6 12 mjeseci (zaokružiti odgovarajući broj mjeseci)

U slučaju potrebe dodatnog ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

18.09.2022.
mjesto, datum

potpis studenta/ice